

Альона КОРОЛЬ,*orcid.org/0000-0003-0392-4113*

докторка філософії (PhD),

доцентка кафедри дошкільної освіти

Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

(Вінниця, Україна) *akorolin@gmail.com*

ПРОПЕДЕВТИКА МОВЛЕННЄВИХ ПОРУШЕНЬ В СИСТЕМІ ЛОГОПЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ

Стаття присвячена актуальній проблемі пропедевтики мовленнєвих порушень як ключового елементу ефективної системи логопедичної допомоги. У сучасному світі, в якому мовлення є не лише засобом комунікації, але й фундаментом для когнітивного розвитку та соціальної адаптації, раннє виявлення та профілактика порушень у його формуванні набувають особливого значення. Пропедевтичний підхід у логопедії полягає не стільки в корекції вже наявних порушень, скільки у створенні сприятливих умов для гармонійного мовленнєвого розвитку дитини, запобіганні можливих труднощів та своєчасному втручанні на ранніх етапах.

У статті аналізуються теоретичні засади пропедевтики мовленнєвих порушень, розглядаються ключові фактори ризику, що можуть впливати на формування мовлення, починаючи з пренатального періоду і дошкільного віку. Наголошується на важливості міждисциплінарної взаємодії та скоординованих дій усіх суб'єктів, залучених до процесу раннього розвитку дитини. Детально описуються конкретні пропедевтичні стратегії та методики, спрямовані на стимулювання мовленнєвої активності, розвиток фонематичного слуху, лексико-грамматичної сторони мовлення, зв'язного мовлення, а також формування артикуляційної бази. Особливий акцент робиться на ігрових формах роботи, що відповідають віковим особливостям дітей та сприяють їхній мотивації.

У статті також обговорюється роль інформаційно-просвітницької роботи з батьками та педагогами, спрямованої на підвищення їхньої обізнаності щодо важливості ознак можливих порушень та шляхів їх попередження. Наведені приклади профілактичних програм, що можуть бути імplementовані в дошкільних навчальних закладах та інших установах.

Висвітлюючи ключові аспекти пропедевтики мовленнєвих порушень, авторка статті підкреслює, що своєчасна профілактика та раннє втручання є найбільш ефективними шляхами попередження значних мовленнєвих труднощів у майбутньому, що, в свою чергу, позитивно впливає на загальний розвиток дитини, її успішність у навчанні та соціальну інтеграцію. Результати дослідження можуть бути корисними для логопедів, педагогів, психологів, батьків, а також студентів відповідних спеціальностей.

Ключові слова: пропедевтика мовленнєвих порушень, логопедична робота, діти дошкільного віку, профілактична робота, спеціальна освіта, педагогіка.

Alena KOROL,*orcid.org/0000-0003-0392-4113*

Doctor of Philosophy (PhD),

Associate Professor at the Department of Preschool Education

Mykhailo Kotsiubynskyi Vinnytsia State Pedagogical University

(Vinnytsia, Ukraine) *akorolin@gmail.com*

PROPAEDEUTICS OF SPEECH DISORDERS IN THE SYSTEM OF SPEECH THERAPY

The article is devoted to the topical issue of speech disorders propaedeutics as a key element of an effective system of speech therapy. In today's world, where speech is not only a means of communication, but also the foundation for cognitive development and social adaptation, early detection and prevention of deviations in its formation are of particular importance. The propaedeutic approach in speech therapy is not so much about correcting existing disorders as about creating favourable conditions for the harmonious speech development of a child, preventing possible difficulties and timely intervention at early stages.

The article analyses the theoretical foundations of speech disorders propaedeutics, considers the key risk factors that can influence the formation of speech, starting from the prenatal period and preschool age. The importance of interdisciplinary interaction and coordinated actions of all actors involved in the process of early childhood development is emphasised. Specific propaedeutic strategies and techniques aimed at stimulating speech activity, developing phonemic awareness, lexical and grammatical speech, coherent speech, and forming an articulatory base are described in detail.

Particular emphasis is placed on game forms of work that meet the age-specific characteristics of children and promote their motivation. The article also discusses the role of awareness-raising work with parents and teachers aimed at raising their awareness of the importance of early speech development, signs of possible disorders and ways to prevent them. Examples of prevention programmes that can be implemented in preschools and other institutions are presented.

Highlighting the key aspects of speech disorders propaedeutics, the article emphasises that timely prevention and early intervention are the most effective ways to prevent serious speech difficulties in the future, which in turn has a positive impact on the child's overall development, academic performance and social integration. The results of the study may be useful for speech therapists, teachers, psychologists, parents, as well as students of relevant specialities.

Key words: propaedeutics of speech disorders, speech therapy work, preschool children, preventive work, special education, pedagogy.

Постановка проблеми. У сучасному суспільстві мовлення є одним з найважливіших інструментів соціалізації, комунікації, пізнання та розвитку особистості. Воно відіграє вирішальну роль у формуванні вищих психічних функцій, успішності навчання та загальній адаптації дитини. На жаль, кількість дітей з тими чи іншими мовленнєвими порушеннями залишається значною, що створює значні перешкоди для їхнього повноцінного розвитку та подальшої інтеграції в освітнє й соціальне середовище. Традиційно логопедична допомога зосереджується переважно на корекції вже наявних мовленнєвих порушень. Проте досвід показує, що корекційні заходи, розпочаті на пізніх етапах розвитку, можуть бути менш ефективними і вимагати значно більше часу та зусиль. Натомість, своєчасне виявлення потенційних ризиків та проведення профілактичних заходів на ранніх етапах мовленнєвого онтогенезу може значно знизити ймовірність виникнення стійких порушень або мінімізувати їхні наслідки (Михалюк, 2020: 57).

Незважаючи на зростаюче усвідомлення важливості раннього втручання, в системі логопедичної допомоги все ще існують певні прогалини у впровадженні системної пропедевтичної роботи. Зокрема, спостерігається недостатня обізнаність батьків та педагогів щодо нормативних етапів мовленнєвого розвитку, ознак можливих відхилень та можливостей їх попередження. Потребують подальшого розроблення та впровадження ефективні пропедевтичні програми, адаптовані до різних вікових груп та індивідуальних потреб дітей (Михалюк, 2020: 58).

Таким чином, існує суперечність між об'єктивною потребою у ранньому виявленні та попередженні мовленнєвих порушень та недостатнім рівнем розвитку пропедевтичного напрямку в системі логопедичної допомоги. Вирішення цієї проблеми є надзвичайно актуальним завданням сучасної логопедії.

Аналіз досліджень. Незважаючи на велику кількість робіт і досліджень у галузі порушень мови та мовлення, спеціальні дослідження в аспекті пропедевтики мовленнєвих порушень,

соціалізації та спілкування дітей з порушеннями мовлення почалися лише в останній період (роботи І. Марченко, І. Мартиненко, М. Пахомової, М. Савінової, Л. Трофименко, Л. Андрусишиної, Е. Данілавичюте, Ю. Рібцун, Є. Соботович, В. Тарасун, В. Тищенко) (Шеремет, Кондукова, 2014: 5).

Мета статті полягає у дослідженні теоретичних засад та практичних аспектів пропедевтики мовленнєвих порушень, визначення їх місця та ролі у системі логопедичної допомоги, а також накресленні шляхів удосконалення пропедевтичної роботи з метою забезпечення оптимального мовленнєвого розвитку дітей та попередження виникнення мовленнєвих порушень.

Виклад основного матеріалу. Проблема пропедевтики мовленнєвих порушень, тобто їхнього раннього виявлення та попередження, є надзвичайно актуальною як у світі, так і в Україні. Усвідомлення важливості раннього мовленнєвого розвитку для загального когнітивного, соціального та емоційного благополуччя дитини призвело до активізації наукових досліджень та практичних ініціатив у цій галузі. У розвинених країнах світу пропедевтиці мовленнєвих порушень приділяється значна увага. Цей напрямок інтегрується в загальну систему охорони здоров'я та освіти (Шеремет, Кондукова, 2014: 7).

На сьогодні спостерігаються такі тенденції:

Системний підхід до раннього скринінгу, зокрема, широко використовуються стандартизовані інструменти для раннього скринінгу мовленнєвого розвитку дітей з перших місяців життя, що дозволяє своєчасно виявляти дітей групи ризику та спрямовувати їх на подальшу поглиблену діагностику; розвиток міждисциплінарної співпраці, налагоджена ефективна взаємодія між педіатрами, неврологами, отоларингологами, психологами, логопедами та іншими фахівцями, що дозволяє комплексно оцінити стан дитини та розробити індивідуальні програми підтримки (Шеремет, Кондукова, 2014: 6).

Активна робота з батьками. Велика увага приділяється інформуванню батьків щодо етапів мов-

леннєвого розвитку, ознак можливих порушень та методів стимулювання мовленнєвої активності в домашніх умовах. Розробляються та впроваджуються програми підтримки батьків, що сприяють створенню сприятливого мовленнєвого середовища в родині.

Впровадження профілактичних програм в освітніх закладах. У дошкільних та молодших шкільних установах активно реалізуються профілактичні програми, спрямовані на розвиток фонематичного слуху, лексико-граматичної сторони мовлення, зв'язного мовлення через ігрові форми та спеціальні заняття.

Наукові дослідження. Проводяться активні наукові дослідження з вивчення факторів ризику мовленнєвих порушень (генетичних, перинатальних, соціальних), розробки нових методів діагностики та профілактики, оцінки ефективності пропедевтичних заходів.

Незважаючи на значні досягнення, виклики залишаються. До них належать: забезпечення доступності ранньої діагностики та допомоги для всіх дітей, розробка більш точних та чутливих інструментів скринінгу, вдосконалення програм підготовки фахівців у галузі пропедевтики (Бондар, Синьов, Тищенко, 2012: 165).

В Україні також зростає усвідомлення важливості ранньої пропедевтики мовленнєвих порушень. Розуміння того, що інвестування в ранній розвиток є більш ефективним та економічно вигідним, ніж пізня корекція, сприяє активізації діяльності в цьому напрямку, зокрема:

- Розвиток законодавчої бази. Приймаються нормативно-правові акти, які регулюють питання інклюзивного навчання та раннього втручання, що створює сприятливі умови для розвитку пропедевтичної роботи.

- Створення інклюзивно-ресурсних центрів (ІРЦ). ІРЦ відіграють важливу роль у проведенні комплексної оцінки розвитку дітей, включаючи мовленнєвий розвиток, та наданні консультативно-корекційної допомоги, що включає пропедевтичний компонент.

- Активізація наукових досліджень. Вітчизняні науковці проводять дослідження з питань діагностики, профілактики та корекції мовленнєвих порушень, адаптуючи світові практики до українських реалій (Бондар, Синьов, Тищенко, 2012: 165).

- Підвищення обізнаності фахівців. Проводяться тренінги, семінари, курси підвищення кваліфікації для логопедів, психологів, педагогів з питань раннього виявлення та профілактики мовленнєвих порушень.

- Ініціативи громадських організацій. Громадські організації та батьківські спільноти активно працюють над підвищенням обізнаності суспільства щодо важливості раннього мовленнєвого розвитку та сприяють доступу до інформації й допомоги (Бондар, Синьов, Тищенко, 2012: 168).

Незважаючи на позитивні зрушення, в Україні існує низка викликів у сфері пропедевтики мовленнєвих порушень:

1. Недостатнє охоплення раннім скринінгом. Не всі діти проходять своєчасний та якісний мовленнєвий скринінг, особливо у сільській місцевості.

2. Обмежена доступність фахівців. У деяких регіонах існує дефіцит кваліфікованих логопедів та інших фахівців, які можуть надавати ранню пропедевтичну допомогу.

3. Недостатня координація між відомствами. Потребує подальшого вдосконалення міжвідомчого взаємодія між системами охорони здоров'я, освіти та соціального захисту.

4. Низький рівень обізнаності населення. Незважаючи на певні зусилля, рівень обізнаності батьків щодо важливості раннього мовленнєвого розвитку та можливостей профілактики все ще потребує покращення.

5. Необхідність розробки та впровадження стандартизованих пропедевтичних програм: Потребують розробки та широкого впровадження науково обґрунтовані пропедевтичні програми для різних вікових груп та категорій дітей (Бондар, Синьов, Тищенко, 2012: 170).

Робота логопеда в аспекті пропедевтики мовленнєвих порушень суттєво відрізняється від традиційної корекційної роботи і вимагає особливого підходу, знань та навичок. Вона спрямована не на виправлення вже сформованих порушень, а на створення максимально сприятливих умов для гармонійного мовленнєвого розвитку дитини, попередження можливих труднощів та мінімізації їхнього впливу. Цей аспект діяльності логопеда є надзвичайно важливим і виступає як фундамент для успішної корекційної роботи в майбутньому (Бистрова, 2014: 290).

Насамперед, особливістю роботи логопеда в аспекті пропедевтики є її превентивний характер. Логопед виступає в ролі не лише коректора, а й діагноста та консультанта, який здатен ідентифікувати потенційні ризики мовленнєвих порушень на якомога раніших етапах. Це потребує глибоких знань про нормативний онтогенез мовлення, етапи його формування, індивідуальні варіанти розвитку та чинники, що можуть негативно впливати на цей процес. Логопед повинен вміти

проводити якісний ранній скринінг мовленнєвого розвитку, використовуючи відповідні методики та інструменти, що дозволяють оцінити стан різних компонентів мовленнєвої системи: фонематичного слуху, лексичного запасу, граматичної будови, зв'язного мовлення, артикуляційного апарату (Бистрова, 2014: 293).

Ще однією ключовою особливістю є комплексний та системний підхід. Пропедевтика мовленнєвих порушень не обмежується лише роботою з дитиною. Вона обов'язково включає активну взаємодію з батьками та педагогами, адже саме вони є безпосередніми учасниками процесу виховання та навчання дитини. Логопед виступає в ролі інформаційного посередника та консультанта, який надає батькам знання про особливості мовленнєвого розвитку їхньої дитини, пояснює можливі ризики та навчає ефективним прийомам стимулювання мовленнєвої активності в домашніх умовах. Це може включати рекомендації щодо створення сприятливого мовленнєвого середовища, читання книг, проведення розвиваючих ігор, використання певних комунікативних стратегій. Робота з педагогами спрямована на підвищення їхньої обізнаності щодо ознак мовленнєвих труднощів, методів пропедевтичної роботи в умовах освітнього закладу та адаптації навчального матеріалу (Кузнєцова, 2010: 151).

Важливим аспектом пропедевтичної роботи є індивідуалізація. Навіть у групових формах роботи, логопед повинен враховувати індивідуальні особливості кожної дитини, її темп розвитку, інтереси та потреби. Пропедевтичні заходи мають бути адаптовані до віку дитини, її рівня розвитку та потенційних ризиків. Це може включати використання різноманітних ігрових методик, дидактичних матеріалів, що відповідають віковим нормам та сприяють мотивації дитини до мовленнєвої діяльності.

Психолого-педагогічний супровід є невід'ємною частиною пропедевтичної роботи логопеда. Логопед повинен вміти створити доброзичливу та підтримуючу атмосферу, що сприяє мовленнєвій розкритості дитини. Він має враховувати психологічні особливості дітей раннього та дошкільного віку, використовувати ігрові методи, що є провідною діяльністю в цьому віці. Важливо не лише розвивати мовленнєві навички, але й формувати позитивне ставлення до мовлення, впевненість у своїх комунікативних можливостях (Кузнєцова, 2010: 156).

Важливо зазначити, що робота логопеда в аспекті пропедевтики передбачає налагодження міждисциплінарної взаємодії. Логопед повинен

співпрацювати з іншими фахівцями, які беруть участь у розвитку дитини: педіатрами, неврологами, психологами, отоларингологами. Така співпраця дозволяє отримати повну картину стану дитини, виявити можливі супутні порушення та розробити скоординований план дій. Наприклад, виявлення логопедом ознак зниження слуху у дитини є підставою для направлення її до отоларинголога або сурдолога, а виявлення поведінкових труднощів – до психолога.

Особливістю роботи логопеда в аспекті пропедевтики є її безперервність. Пропедевтичні заходи не є одноразовою акцією, а мають бути частиною системного супроводу дитини, починаючи з раннього віку. Логопед здійснює моніторинг мовленнєвого розвитку дитини, відстежує динаміку, при необхідності коригує пропедевтичні заходи (Шеремет, 2014: 270).

Ефективна пропедевтична діяльність логопеда, спрямована на попередження мовленнєвих порушень та забезпечення оптимального мовленнєвого розвитку дітей, потребує підтримки та ресурсів з боку різних ланок суспільства.

Розглянемо можливі шляхи допомоги логопеду для посилення його позитивної пропедевтичної діяльності:

- Збільшення штату логопедів у дошкільних та шкільних закладах. Необхідно забезпечити достатню кількість логопедів у кожному освітньому закладі, особливо у дошкільних установах, в яких пропедевтична робота є найефективнішою. Це дозволить охопити більше дітей раннім скринінгом та надати своєчасну допомогу (Михальська, 2014: 22).

- Впровадження обов'язкового мовленнєвого скринінгу. На законодавчому рівні потрібно закріпити обов'язковий мовленнєвий скринінг для дітей певного віку (наприклад, 1, 2, 3 роки) в рамках медичних оглядів. Це забезпечить раннє виявлення дітей групи ризику.

- Фінансування розробки та впровадження стандартизованих пропедевтичних програм. Державна підтримка необхідна для створення та широкого впровадження науково обґрунтованих програм пропедевтики, адаптованих до різних вікових груп та потреб дітей (Шеремет, 2014: 274).

- Створення системи міжвідомчої взаємодії. Держава має сприяти налагодженню ефективної співпраці між установами охорони здоров'я, освіти та соціального захисту для координації зусиль у сфері раннього втручання та пропедевтики.

- Інтеграція пропедевтичних знань у програми підготовки педагогів. У навчальних планах педагогічних вузів та коледжів потрібно передбачити

обов'язкові курси з основ мовленнєвого розвитку, ознак мовленнєвих порушень та методів пропедевтичної роботи для майбутніх вихователів та вчителів.

- Систематичне підвищення кваліфікації педагогів та логопедів. Організація регулярних тренінгів, семінарів, воркшопів для педагогів та логопедів з питань раннього виявлення, профілактики та корекції мовленнєвих порушень, ознайомлення з новими методиками та технологіями (Мартиненко, 2013: 320).

- Створення умов для роботи логопеда в освітніх закладах. Забезпечення логопедів необхідними матеріалами, обладнанням, методичними посібниками для проведення пропедевтичної роботи. Створення спеціально обладнаних логопедичних кабінетів.

- Сприяння співпраці між логопедами та педагогами. Заохочення спільних занять, консультацій, обміну досвідом між логопедами та педагогами з метою інтеграції пропедевтичних заходів у навчально-виховний процес.

- Підвищення обізнаності батьків. Проведення просвітницької роботи серед батьків через ЗМІ, інформаційні буклети, онлайн-ресурси, лекції, батьківські збори. Надання батькам знань про етапи мовленнєвого розвитку, ознаки тривожних сигналів, важливість створення сприятливого мовленнєвого середовища вдома (Мартиненко, 2013: 324).

- Розвиток батьківських груп підтримки. Створення груп, в яких батьки можуть обмінюватися досвідом, отримувати консультації логопедів та психологів, відчувати підтримку з боку інших батьків, які зустрілися з подібними проблемами.

- Залучення громади до пропедевтичної роботи. Організація спільних заходів (читання відповідної літератури, ігри з розвитку мовлення), залучення волонтерів для допомоги логопедам у проведенні пропедевтичних занять.

- Популяризація важливості читання та спілкування. Заохочення батьків до регулярного читання книг дітям, активного спілкування з ними, використання пісень, віршів, потішок, які сприяють розвитку мовлення.

- Розробка та розповсюдження методичних рекомендацій. Професійні об'єднання логопедів та наукові установи можуть розробляти та поширювати сучасні методичні рекомендації з пропедевтики мовленнєвих порушень, адаптовані до українських реалій (Мартиненко, 2017: 502).

- Організація наукових конференцій та семінарів. Проведення заходів, що сприяють обміну досвідом між фахівцями, обговоренню актуальних проблем пропедевтики, презентації результатів наукових досліджень.

- Проведення наукових досліджень. Вивчення ефективності різних пропедевтичних методик, дослідження факторів ризику мовленнєвих порушень, розробка нових діагностичних інструментів.

- Розробка мобільних додатків та онлайн-ресурсів. Створення доступних та зручних ресурсів для батьків і педагогів з інформацією про мовленнєвий розвиток, вправи для стимулювання мовлення, можливість онлайн-консультацій з логопедом (Тичина, 2017: 83).

- Використання інтерактивних ігор та програм. Застосування комп'ютерних програм та інтерактивних ігор, що сприяють розвитку фонематичного слуху, лексики, граматики, зв'язного мовлення в ігровій формі.

Висновки. Таким чином, пропедевтика мовленнєвих порушень є пріоритетним напрямком розвитку логопедичної допомоги як у світі, так і в Україні. Досягнення у цій сфері свідчать про зростаюче усвідомлення важливості раннього втручання. Проте, для забезпечення максимальної ефективності пропедевтичної роботи необхідні подальші зусилля щодо впровадження системних підходів, розвитку міждисциплінарної співпраці, підвищення обізнаності населення та забезпечення доступності якісної допомоги для всіх дітей, які цього потребують. В Україні, з урахуванням сучасних реалій, це завдання стає ще більш актуальним, потребуючи консолідованих зусиль держави, фахівців та суспільства. Цей напрямок є критично важливим для забезпечення повноцінного мовленнєвого розвитку дітей та попередження виникнення значних комунікативних труднощів у майбутньому. Успішна пропедевтична діяльність логопеда можлива лише за умови скоординованих зусиль на всіх рівнях. Державна підтримка, активна участь освітньої системи, залучення батьків та громади, наукові дослідження та використання сучасних технологій – всі ці складові є важливими для створення ефективної системи пропедевтики мовленнєвих порушень, що дозволить якомога більшій кількості дітей розвивати своє мовлення повноцінно та успішно.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бистрова Ю.О. Модель комплексного забезпечення соціалізації дітей з психофізичними порушеннями в умовах експериментально-освітнього округу інклюзивного навчання. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. Київ. 2014. Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова. Вип. 26. 290-293 с.

2. Бондар В.І., Синьов В.М., Тищенко В.В. Тенденції розвитку освіти дітей з психофізичними вадами в Європі та Україні. Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія соціально-педагогічна. 2012. № 19. 165-170 с.
3. Кузнєцова Т.Г. Корекція мовленнєвої готовності до шкільного навчання дітей з вадами інтелектуального розвитку. Вісник Луганського національного університету ім. Тараса Шевченка: педагогічні науки. № 10 (197). Ч. II. 2010. 151-156 с.
4. Мартиненко І.В. Особливості комунікативної діяльності дітей старшого дошкільного віку із системними порушеннями мовлення: монографія. Київ. 2016. ДІА. 308 с.
5. Мартиненко І.В. Особливості міжособистісної комунікації в дітей із нормальним та порушеним мовленнєвим розвитком. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. 36. наукових праць. Київ. НПУ імені М. П. Драгоманова. № 24. 2013. 320-324 с.
6. Мартиненко І.В. Психологічні засади формування комунікативної діяльності дітей старшого дошкільного віку з системними порушеннями мовлення: дис. на здобуття наук. ступеня докт. психол. Наук. 19.00.08. Київ. 2017. 502 с.
7. Михальська С.А. Вплив сім'ї на формування особистості дитини. Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Психологічні науки. Вип. 121(2). 2014. 22-28 с.
8. Михалюк Н.Б. Психологічний супровід дітей з загальним недорозвиненням мовлення в умовах дошкільного закладу. Інтеграційні можливості сучасної психології та шляхи її розвитку: тези доп. всеукр. наук.- практ. конф. (м. Запоріжжя, 15-16 жовт. 2020 р.). Запоріжжя. 2020. 57-58 с.
9. Тичина К.О. Вивчення батьківського ставлення до дітей старшого дошкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення. Науково-методичний журнал «Логопедія». К. ДІА. № 10. 2017. 74-83 с.
10. Шеремет М.К. Психо-мовленнєвий розвиток дітей із мовленнєвими порушеннями. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. №26. 2014. 270-274 с.
11. Шеремет М.К., Кондукова С.В. Фізіологічні і психологічні передумови мовленнєвого розвитку в нормі та патології. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. №27. 2014. 5-7 с.

REFERENCES

1. Bystrova Yu.O. (2014) Model kompleksnoho zabezpechennia sotsializatsii ditei z psykhofizychnymy porushenniamy v umovakh eksperymentalno-osvitnoho okruhu inkluzyvnoho navchannia. [A model of comprehensive support for the socialisation of children with psychophysical disorders in an experimental educational district of inclusive education] *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Seriya 19. Korektsiina pedahohika ta spetsialna psykholohiia*. Vyd-vo NPU im. M.P. Drahomanova. 26. 290-293. [in Ukrainian].
2. Bondar V.I., Synov V.M., Tyshchenko V.V. (2012) Tendentsii rozvytku osvity ditei z psykhofizychnymy vadamy v Yevropi ta Ukraini. [Trends in the development of education for children with psychophysical disabilities in Europe and Ukraine] *Zbirnyk naukovykh prats Kamianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohienka. Seriya sotsialno-pedahohichna*. 19. 165-170. [in Ukrainian].
3. Kuznetsova T.H. (2010) Korektsiia movlennievoi hotovnosti do shkilnoho navchannia ditei z vadamy intelektualnoho rozvytku. [Correction of children with intellectual disabilities' readiness for schooling] *Visnyk Luhanskoho natsionalnoho universytetu im. Tarasa Shevchenka: pedahohichni nauky*. 10 (197). 151-156. [in Ukrainian].
4. Martynenko I.V. (2016) Osoblyvosti komunikativnoi diialnosti ditei starshoho doshkilnoho viku iz systemnymy porushenniamy movlennia: *monohrafiia*. [Features of communicative activity of children of senior preschool age with systemic speech disorders: a monograph] DІА. 308. [in Ukrainian].
5. Martynenko I.V. (2013) Osoblyvosti mizhosobystisnoi komunikatsii v ditei iz normalnym ta porushenym movlennievym rozvytkom. [Features of interpersonal communication in children with normal and impaired speech development] *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Seriya 19. Korektsiina pedahohika ta spetsialna 97 psykholohiia. Zb. naukovykh prats*. NPU imeni M. P. Drahomanova. 24. 320-324. [in Ukrainian].
6. Martynenko I.V. (2017) Psykholohichni zasady formuvannia komunikativnoi diialnosti ditei starshoho doshkilnoho viku z systemnymy porushenniamy movlennia: dys. na zdobuttia nauk. stupenia dokt. psykholog. Nauk. 19.00.08. [Psychological bases of formation of communicative activity of children of senior preschool age with systemic speech disorders] 502. [in Ukrainian].
7. Mykhalska S.A. (2014). Vplyv simi na formuvannia osobystosti dytyny. [The influence of the family on the formation of the child's personality] *Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu. Seriya: Psykholohichni nauky*. Vyp. 121(2). 22-28. [in Ukrainian].
8. Mykhaliuk N.B. (2020) Psykholohichniy suprovod ditei z zahalnym nedorozvynenniam movlennia v umovakh doshkilnoho zakladu. [Psychological support for children with generalised speech impairment in preschool settings] *Interhratsiini mozhyvosti suchasnoi psykholohii ta shliakhy yii rozvytku: tezy dop. vseukr. nauk.- prakt. konf*. 57-58. [in Ukrainian].
9. Tyshyna K.O. (2017) Vyvchennia batkivskoho stavlennia do ditei starshoho doshkilnoho viku z tiazhkymy porushenniamy movlennia. [The study of parental attitudes towards children of senior preschool age with severe speech disorders] *Naukovo-metodychnyi zhurnal «Lohopediia»*. DІА. 10. 74-83. [in Ukrainian].
10. Sheremet M.K. (2014) Psykho-movlennieviy rozvytok ditei iz movlennievymy porushenniamy. [Psycho-speech development of children with speech disorders] *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M.P. Drahomanova. Seriya 19. Korektsiina pedahohika ta spetsialna psykholohiia*. 26. 270-274. [in Ukrainian].
11. Sheremet M.K., Kondukova S.V. (2014) Fiziologichni i psykholohichni peredumovy movlennievoho rozvytku v normi ta patolohii. [Fiziologichni i psykholohichni peredumovy movlennievoho rozvytku v normi ta patolohii] *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Seriya 19. Korektsiina pedahohika ta spetsialna psykholohiia*. 27. 5-7. [in Ukrainian].